

وجوب توبه، استغفار دعا، تضرع و توسل در رفع و دفع بیماری ها و شدائد

چکیده

پژوهشگر: طیبه قربانی

وجوب توبه و استغفار و... نقش مهمی در زندگی اخروی و دنیوی افراد دارد. چرایی و هدف از بررسی این موضوع به دلیل حیاتی بودن آن است. که در نتیجه اثراش منجر به دفع و رفع و رهایی از بیماری ها و شدائد و گرفتاری ها در زندگی می شود که در آیات و روایات متعددی این مسئله به اثبات رسیده است. این پژوهش به روش تحلیلی، توصیفی تدوین شده است.

واژگان کلیدی: توبه، استغفار، دعا، تضرع، توسل، شدائد.

طلبه پایه پنجم، مدرسه علمیه الزهرا (س) فامنین

مقدمه

انسان خلق شده تا به درجات عالی و قله رفیع ایمان برسد اما غافل از دو مسئله است یکی هوای نفس و دیگری وساوس شیطان. اما برای رهایی گرفتار در گرداب این دو مسئله آیات و روایات متعددی وجود دارد. که نسخه شفا بخش تجویز شده توسط طبیبان بازگشت و رجوع به خداوند و معارف الهی که همان توبه و استغفار است. تا انسان مورد مغفرت خداوند قرار بگیرد این امر هم میسر نمی شود مگر با دعا و تضرع به درگاه الهی. اما نکته مهمی که در اینجا حیاتی و ضروری است. داشتن وسیله و واسطه ای در پیشگاه خداوند متعال است. که خود هادی منتخب و تربیت یافته خداوند است. اما اگر همه این مراحل صورت نگیرد ممکن است انسان را به اسفل سافلین بفرستد اما اهمیت مسائل بیان شده از این باب است که اگر انسان از طریق الی الله خارج شود. گرفتار سختی ها و شدائد در زندگی دنیوی و اخروی شده و همچنین دچار بیماری های مزمن و قریب الوقوع می شود. این مسئله بنابر مبتلا به بودن از دیر باز مورد توجه دانشمندان و علمل بوده است. در کتاب توبه آغوش رحمت نوشته حسین انصاریان به موضوع توبه پرداخته و در کتاب استغفار راه رهایی تنگناها نوشته حبیب الله فرحزاد به مباحث توبه و استغفار پرداخته است ولی به طور کامل به جامع موارد مورد انتظار اشاره نکرده است. مادر این نوشتار بر آنیم که وجوب توبه و استغفار و... در رفع و دفع بلا بپردازیم.

مساله آن است که آیا توبه و استغفار و دعا تضرع و توسل در رفع و دفع بیماری و شدائد واجب است؟ آیا به وجوب توبه و استغفار در آیات و روایات اشاره شده است؟ فلسفه دعا و تضرع در گرفتاری ها چیست؟ توسل به اهل بیت از چه بابت است؟

در این نوشتار از روش توصیفی تحلیلی استفاده شده است.

این پژوهش با موضوع وجوب توبه و استغفار و دعا و تضرع و توسل در رفع و دفع بیماری و شدائد تدوین شده است. امید است که مورد توجه پژوهش گران و خوانندگان قرار بگیرد.

مفهوم شناسی

معنای لغوی واصطلاحی توبه

معانی که برای توبه در اکثر معاجم لغوی توسط لغت دانان وارد شده به معنای پشیمانی و بازگشت است ابن فارس در مقاییس اللغة اینچنین می نویسد: " که توبه از ریشه (ت و ب،) به معنای بازگشت یا بازگشت از معصیت است. " (ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ۱۴۰۴، ص ۳۵۷)

و در فرهنگ عمید هم معنای مشابهی به کار رفته و به معنای بازگشت به کار رفته "توبه" (ت-ب) دست کشیدن از گناه و بازگشتن به راه حق؛ بازگشت و پشیمانی از گناه. (عمید، فرهنگ فارسی، ۱۳۸۹، ص ۳۷۴)

شهید مطهری در تعریف اصطلاحی توبه این خصصیه را مختص انسان بیان می کند چرا که قیام بر علیه نفس خویش است .

توبه یک نوع انقلاب درونی، نوعی قیام، نوعی انقلاب از ناحیه ی خود انسان علیه خود انسان. این جهت از مختصات انسان است. گیاه تغییر مسیر می دهد ولی علیه خودش قیام نمی کند، نمی تواند قیام کند، این استعداد را ندارد. (مطهری، مجموعه آثار. ج ۲۳، بی تا، ص: ۵۳۸)

کیمیای سعادت توبه ضرورت آدمیان، و اول قدم سالکان می باشد و پس از بیداری که حاصل آید از نور عقل و شرع تا بدان راه از بیراه بشناسد، هیچ فریضه نیست جز توبه که معنی وی بازگشت از بیراهه و باز آمدن به راه می باشد. (غزالی. کیمیای سعادت. بی تا. ج ۲. ص ۳۱۷)

معنای لغوی و اصطلاحی استغفار

استغفار در لغت از ماده غفر (قرشی، قاموس قرآن، ج ۵، ص ۱۰۸)

مصدر باب استفعال به معنی پوشانیدن و محو آثار خطاء است (مصطفوی، تفسیر روشن، ج ۶، ص ۵۴) و هدف از آن، درخواست مصونیت از آثار بد گناه و عذاب الهی دانسته شده است. (ابن عاشور، التحرير و التنویر، ج ۳، ص ۲۲۳)

معنای لغوی و اصطلاحی دعا

دعا مفرد ادعیه و أصلش دعاو است. به خاطر آن که از دَعَوْتُ (دعوت کردم) است. اما چون واو بعد از الف واقع شده قلب به همزه گردیده است.

پس معلوم شد ریشه و مبداء کلمه دعاء ماده (دَعَوَ) است بنابراین برای به دست آوردن معنای اصلی ریشه (دعا) ابتدا باید معنای ماده (دعو) را بشناسیم.

ابن فارس در تبیین معنای ریشه این واژه گوید:

د. ع. و. به معنای متمایل کردن چیزی به سمت خود با صدا و گفته است. (قاضی زاده، تفسیر موضوعی ص ۷۳)

علامه طباطبایی در آیه ۱۸۶ سوره مبارکه بقره می فرماید: کلمه (دعا) و (دعوت) به معنای این است که دعا کننده نظر دعا شده را به سوی خود جلب کند، و کلمه (سوال) به معنای جلب فائده و یا زیادتیر کردن آن از

ناحیه مسوول است ، تا بعد از توجیه نظر او حاجتش برآورده شود، پس سؤال به منزله نتیجه و هدف است برای دعا (مثل اینکه از دور یا نزدیک شخصی را که دارد می رود صدا می زنی ، و می خوانی ، تا روی خود را برگرداند، آن وقت چیزی از او می پرسی تا به این وسیله حاجت برآورده شود.(طباطبائی،تفسیر المیزان ،بی تا ص۵۲)

معنای لغوی اصطلاحی توسل

راغب لغت دان معروف در تعریف وسیله چنین می گوید: یعنی وسیله رسیدن به چیزی است از روی اشتیاق و میل، وسیله معنی رغبت و میل را در بر دارد لذا از حیث معنی اخص از وصیله است.

راغب اصفهانی، المفردات القرآن، ۱۴۱۶ص ۵۲۴).

المنجد می گوید: "وَسَلَّ - يَسْلُ - وَسِيلَهُ وَتَوَسَّلَ إِلَى اللَّهِ بِعَمَلٍ أَوْ وَسِيلَةٍ" یعنی به خدا نزدیک شد و تقرب جست بواسطه عمل اش یا بواسطه وسیله ای.المنجد الابدی می گوید: وَتَسَّلَّ - تَوْسِيلاً کاری کرد که بواسطه آن بدرگاه خدا نزدیک شد.(المنجد فی اللغة ص ۹۰۰)

اینکه عبد شیئی را به سوی خداوند مقدم بدارد، تا اینکه وسیله او باشد در نزد خداوند و به واسطه آن دعایش مستجاب شود و به مطلوبش برسد. مانند اینکه خداوند را با اسماء حسنائش و صفاتش یاد کند و سپس دعا کند که در این صورت اسماء خداوند را وسیله برای استجاب دعا و نیل به مطلوبش قرار داده است.(سبجانی، فی الطلال التوحید ، ۱۴۱۲هـ ق، ص۵۷۶).

معنای لغوی و اصطلاحی

تضرع از «ضرع» به معنای اظهار ذلت و ضعف است.(مفردات،راغب، ص۲۹۵.)

هنگامی که بر انسان مصیبتی وارد می شود در آغاز به صورت پنهانی نجات خود را از خدا می خواهد؛ اما با شدت یافتن مصیبت و ظهور آثار ناامیدی و انقطاع از اسباب بدون نگرانی از اطلاع دیگران به صورت علنی و آشکار خداوند را می خواند و این همان تضرع است که در برخی آیات در مقابل «خفیه» قرار گرفته است.

(طباطبائی،المیزان، بی تا،ج۷، ص۱۳۳.)

معنای لغوی شدائد

شدائد {ع}.(شء)شدايد جمع شدیده.(عمید .فرهنگ فارسی،۱۳۸۹،ص۶۹۶)

وجوب توبه و استغفار دعا و توسل و تضرع در رفع و دفع بیماری و شدائد

۱. وجوب توبه و استغفار

توبه و استغفار از نظر فقهی شرعی عقلی و اخلاقی واجب فوری است که در آیات و روایات و معارف متعددی به آن اشاره شده است. گناه یک نوع بیماری است منتها بیماری که قابل علاج است اما به شرط رجوع به طبیبان متخصص آن و طبق نسخه شان عمل کردن است تا به سلامت این بیماری مزمن را پشت سر گذاشته و شفا کامل یابند تا از انسان طراز شدن جا نمانند. طبیبان متخصص همان خداوند متعال، پیامبر اکرم (ص) و ائمه اطهار (ع) و بعد از آن عالمان دینی هستند. نکته حائض اهمیت سرعت در مراجعه است تا مبدل به مرضی لاعلاج نشود چرا که علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد. در رابطه با گناه هم همینگونه است باید سرعت به خرج داده عجله کرد و بر اساس این نسخه با توبه و استغفار و انابه تطهیر، واز شر شیطان و غفلت و هوای نفس رهایی یافته و حیات مجدد بیابد.

یعنی همان لحظه توجه گنهکار به گناه، و اینکه با چه وجود مقدسی به مخالفت برخاسته، و نعمت چه منعمی را تبدیل به گناه و معصیت کرده، و در برابر چه مولای کریمی به مبارزه و جنگ برخاسته، و رو در رو با چه وجود مهربانی شده، بدون معطلی و وقفه، و منهای به تأخیر انداختن درمان درد، باید توبه کند، وریشه ی گناه را در سرزمین وجود خود، با حرارت ندامت و آتش حسرت بسوزاند و زباله ی فحشا و منکرات را از صفحه ی جان و تن، و قلب و روح پاک نماید، و از این راه مغفرت و رحمت حضرت محبوب را از افق وجود خود طلوع دهد، که به تأخیر انداختن توبه به امید آینده بدون شک نوعی گناه، و صورتی از معصیت، و امن از مکر الهی است، و ماندن در این حالت از گناهان کبیره است.

حضرت عبد العظیم حسنی از حضرت جواد علیه السلام از حضرت رضا علیه السلام از موسی بن جعفر علیه السلام از حضرت صادق علیه السلام روایت می کند که در پاسخ عمرو بن عبید که از حضرت پرسید: گناهان کبیره کدام است؟ و امام تمام گناهان کبیره را از قرآن مجید برای او بیان کرد، از جمله ی کبائر فرمود: امن از مکر الله است. (انصاریان، توبه آغوش رحمت، ۱۳۸۶، ص ۶۴)

گنهکار برای توبه و انابه حق ندارد تعیین زمان کند، و برنامه ی رجوع به حق را موکول به آینده نماید، و علاج درد و درمان بیماری را در ایام پیری و سستی به خود نوید دهد. چه ضمانتی برای اهل گناه وجود دارد که به آینده ای که به آن چشم دوخته اند برسند؟ چه کسی به شخص جوان تعهد داده که جوانی را پشت سر گذاشته به پیری برسد؟ از کجا که به هنگام غفلت از حق، و آلوده بودن به گناه، و غرق بودن در شهوات ناگهان مرگ در نرسد؟

یا مال یا فرزند او آسیبی می‌رسد. اگر از خود بردباری نشان دهد خداوند او را به این مقام می‌رساند. (قاسمیان. احکام بیماران، پزشکان و پرستاران ۱۳۸۳ ص ۵۲)

رابطه علمی درمان بیماری با دعا و توسل و ...

اگر سوال شود که آیا رابطه علمی بین درمان بیماری ها و دعا و توسل و ... وجود دارد یا نه جواب آن مثبت است همچنانکه در بخش های قبلی گفته شد نیاز معنوی جدای ناپذیر از بشر است. انسانی که ساخته موجودی است که برایش در کمالات غایتی تصور نمی شود زمانی که به آن سرچشمه هستی وصل می شود باید هم همه امراض روحی و روان و جسمی وجودش برطرف شود. این مطلب درباره اکثر اشخاصی که اعتقاد به خداوند دارند صدق میکند این افراد کمتر دچار آلزایمر، امراض قلبی، افسردگی می شوند. و حتی از زندگی امیدوارانه تری نسبت به افرادی که اعتقادی به خداوند کریم ندارند، برخوردارند. اینگونه افراد آرامش خاطر خاصی دارند که در تلاطم های روزگار و زیر بار مشکلات کمتر کمر خم می کنند.

امروزه که بیماری استرس جزء لاینفک زندگی های مدرن شده است نمی تواند در وجود فرد معتقد رخنه کند چرا که اکثر گرفتاران این بیماری متکی به خود هستند و مسبب الاسباب واقعی و حقیقی فراموش کرده اند.

صبر و آستانه تحمل اینگونه افراد هم نکته قابل ملاحظه ای است به دلیل آنکه در مواجهه با بیماری ها چون در کنار درمان آرامش خاطری دارند که امید آنها را تقویت کرده و مسبب درمان سریع تر آنها می شود.

تاثیر فوق العاده دعا و توسل و ... نه تنها مورد تایید بزرگان دین از جمله انبیاء و اولیا که متخصص ترین پزشکان عالمند، بلکه باعث زبان به اعتراف گشودن اندیشمندان و پزشکان غیر مسلمان هم شده است. به طور نمونه نظر چندی از پزشکان غربی را بیان می کنیم:

روانشناس معروف دیل کارنگی در مقاله ای در رابطه با این موضوع می نویسد: «امروز جدیدترین علم ها همان چیزهایی را تعلیم می دهد که پیامبران تعلیم می دادند. چرا؟ به علت این که پزشکان روحی دریافته اند که دعا و نیایش و نماز و داشتن یک ایمان محکم به دین؛ تشویش، هیجان و ترس را که موجب بیشتر ناخوشی های ماست را برطرف می سازد. ایمان مذهبی به طور قطع عالی ترین وسیله معالجه غم و نگرانی است». از نظر ایشان نیایش به معنی پذیرفتن ضعف و سستی نیست و دعا جای عمل را نمی گیرد و شخص را بی نیاز از آن نمی کند بلکه انسان باید تمامی تلاش خود را بکند و شرایط استجابت دعا را فراهم آورد. (محمدی، بخش اخلاق و عرفان اسلامی تبیان، ۱۳۹۰. <https://article.tebyan.net>)

همچنین دانشمند دیگری هم رابطه با خالق هستی را معجزه ای می داند که تاثیر مستقیم با مغز انسان دارد دارد و موجب جلوگیری از امراض عصبی می شود:

الکسین کارل می گوید: «نیایش و تضرع و طلب استعانت گاهی یک حالت کشف و شهود و آرامش درونی و بدور از محسوسات در انسان به وجود می آورد؛ نیایش پرواز از روح به سوی خدا یا حالت پرستش عاشقانه نسبت به جدایی از اوست که معجزه حیات را آفریده است، و بالاخره نیایش نمودار کوشش انسان است برای ارتباط با آن وجود نامرئی که آفریننده عقل کل، قدرت مطلق و خیر مطلق است. از نظر

کارلمی آرامش ناشی از نیایش موجب شکفتگی و انبساط مغزی و باطنی است و کسی که حقیقتاً معتقد به مذهب است هرگز گرفتار امراض عصبی نخواهد شد.» اگر مذهب حقیقت نداشته باشد زندگی بی معنا و پوچ است و بازیچه ای بیش نخواهد بود. (محمدی، بخش اخلاق و عرفان اسلامی تبیان، ۱۳۹۰
(<https://article.tebyan.net>)

دکتر فرانک لایباخ پزشک آلمانی یکی از افرادی است که در این زمینه نقطه نظراتش را این طور مطرح می کند: «دعا و عمل در حقیقت لازم و ملزوم یکدیگرند، زیرا هر یک به تنهایی ضعیف اند. مقتدرترین مردان و زنان در عمل و دعا هر دو نیرومند هستند و بهترین جراح آن کسی است که بهترین عملش وقتی صورت گیرد که دعا و کار را با هم توأم نماید(گنجینه معارف، <https://article.tebyan.net>)

چگونگی رفع و دفع بیماری و شدائد

در جهان هستی هر علتی معلولی دارد یعنی هر آنچه که انسان با آن مواجه می شود اثر نتیجه کار خویش است یا به دلایلی که پیشتر گفته شد اما اگر بخواهیم دقیق تر بیان کنیم .

درباره ارتباط علی و معلولی در میان پدیده ها در گذشته کسی رابطه معناداری میان افعال بشری و تغییرات شگرف در طبیعت نمی یافت و حتی هنگامی که مؤمنان عدم پرداخت زکات را عامل گرسنگی و قحطی و دیگر بلاهای طبیعی برمی شمردند برخی از تحصیل کردگان در حوزه علوم تجربی و فیزیک به این سخنان به عنوان خرافات پوچ می خندیدند و از آن جایی که گفتمان غالب بر جامعه انسانی، گفتمان حس گرای مادی بود، باور ارتباط برای بسیاری از مردم دشوار می نمود. تبیین این ارتباط، زمانی سخت تر می شد که اشخاص جامعه براساس آموزه های علم مدرن سده های هفده تا نوزده میلادی اصولاً امور متافیزیکی را به عنوان افسانه و اسطوره معرفی می کردند و هر امر متافیزیکی و یا غیرحسی را در دایره گزاره های بی معنا قرار می دادند که به سبب عدم امکان نفی و یا اثبات آن از راه آزمون و خطا نمی توانست قابل تصدیق و یا تکذیب باشد و از آن جایی که همواره تکذیب، آسان تر از تأیید و تصدیق بود، به عنوان اسطوره ها و افسانه های بی معنا از دایره علم بیرون می راندند (<http://www.samamos.com>).

پس اگر هر علتی معلولی دارد یا باید کاری کنیم که علت بوجود نیاید یا اگر هم آمد چاره ای کنیم. گذشت که علت این گرفتاری ها بیشتر گناهان انسان است. و راه دفع آن با توبه و استغفار و ... است. در آینه روایات بسیار داریم که به این موضوع اشاره کند.

درباره رفع مصیبت و گرفتاری ها با دعا و طولانی شدن آن در صورت عدم دعا و تضرع روایتی داریم از امام کاظم (ع) ایشان می فرمایند:

نیست بلائی که بر مؤمن وارد شود مگر آن که به وسیله دعا سریع بر طرف می گردد؛ و چنانچه دعا نکند طولانی خواهد، پس هنگامی مصیبتی و بلائی وارد شد، به درگاه خداوند دعا و تضرع کنید. (الکافی، ج ۲، ص ۴۷۱)

درباره دفع کلی بلا و شدائد توصیه های بیشماری در کلام معصومین داریم از جمله :

امام سجاد علیه السلام می فرمایند:

دعاهای مؤمن بر سه گونه است: یا برای او ذخیره می شود و یا سریعاً اجابت می شود و یا به واسطه آن دعا، بلائی که قرار بود به او رسد از او برطرف می گردد. (تحف العقول، ۱۳۶۳، ص ۲۸۰)

همچنین در حدیثی دیگر می فرمایند:

"دعا بلا را دفع می کند، خواه بلا نازل شده باشد و یا اینکه هنوز نازل نشده باشد." (اصول کافی، جلد ۲، صفحه ۴۶۹)

برخی بلاها و مصائب آثار و نتیجه اعمال خود انسان هاست

نتیجه گیری

حاصل تدوین این پژوهش و دست آوردهای آن به شرح ذیل است:

۱. وجوب توبه و از نظر آیات و روایات اثبات شده است.
۲. طلب استغفار راهی برای دستیابی به توبه است.
۳. شاه کلید بازگشت به صراط مستقیم با دعا و تضرع میسر و سهل می شود.
۴. اهل بیت هادیان طریق الی الله و طبیبانی هستند که با تنها با توسل به آن بزرگواران دشواری ها آسان شده و به غایت اصلی می شود رسید.
۵. فلسفه بیماری ها و شدائد در زندگی بسته به چهار عامل است الف. یقظه و بیدار شدن از خواب غفلت ب. کفاره گناهان ج. آزمون الهی د. بالا بردن درجه ایمان که مختص اولیا الله است.
۶. علم هم رابطه درمان بیماری با دعا و توسل را تایید کرده و بسیاری از دانشمندان و پزشکان به آن اذعان کرده اند.
۷. بین اعمال انسان و آنچه که در مسیرش قرار می گیرد رابطه علی و معلولی وجود دارد اگر علتی نباشد معلولی هم در کار نخواهد بود خواه اعمال نیک باشد خواه اعمال سیئه.
- ۸.

منابع و مأخذ

۱. قرآن کریم

۲. نهج البلاغه

۳. ابن فارس، معجم مقاییس اللغة، ج ۱، ص ۳۵۷، چاپ عبدالسلام محمد هارون، قم ۱۴۰۴.

۴. (ابن عاشور، محمد طاهر، التحرير و التنوير، بيروت، مؤسسة التاريخ، ۱۴۲۰ ق. ج ۳،

۵. ابن شعبه حسن ابن علی. غفاری علی اکبر. تحف العقول. مؤسسة النشر الإسلامي قم. ۱۳۶۳

۶. انصاریان، حسین. توبه آغوش رحمت، ۱۳۸۶ دار العرفان قم ۱۳۸۶

۷. بحار الانوار، مجلسی، محمد باقر، ج ۱۰۳، ص ۲۵۵، بیروت، ۱۴۰۳ ق. ج ۷۸، ۲۴ و ۹۳

۸. پاینده ابو القاسم. نهج الفصاحه. ایران، ۱۳۶۳

۹. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات ألفاظ القرآن، دمشق، دار القلم، ۱۴۱۶ ق.

۱۰. راغب اصفهانی، ابی القاسم الحسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، لبنان - دار المعرفة، تحقیق کیلانی،

۱۱. ریگی المنجد فی اللغة، بیروت، انتشارات الکاثولیکیه، چاپ بیستم بی تا، التوصل الی حقیقه التوصل،

۱۲. صدوق. خصال، تهران. ۱۳۷۷ ج ۲

۱۳. سبحانی، جعفر، فی الطلال التوحید، قم، موسسه امام صادق، ۱۴۱۲ هـ ق،

۱۴. طباطبائی، تفسیر المیزان، قم ۱۳۷۸

15. طوسی. محمد بن حسن أمالی. دار الثقافة. قم ۱۴۱۴ ج ۱

۱۶. عمید، فرهنگ فارسی عمید. حسن عمید. ص ۳۷۴. ناشر راه رسد تهران ۱۳۸۹.

۱۷. غزالی، ابو حامد امام محمد، کیمیای سعادت، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ اول، بی تا. ج ۲،

۱۸. فرحزاد، حبیب الله استغفار راه رهایی از تنگناها، طوبای محبت قم، ۱۳۹۶

۱۹. قرشی. سید علی اکبر؛ قاموس قرآن، تهران، دار الکتب الإسلامیة، ۱۳۷۱ ش، ششم، ج ۵،

20. قاسمیان، حسن احکام بیماران، پزشکان و پرستاران ج ۱ قم ۱۳۸۳

۲۱. کلینی محمد اصول کافی، جلد ۲

۲۲. گنجینه معارف، <https://article.tebyan.net/>

۲۳. مصطفوی، حسن؛ تفسیر روشن، تهران، مرکز نشر کتاب، ۱۳۸۰ ش، اول، ج ۶،

۲۴. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار. ج ۲۳، بی تا، بی جا

۲۵. محمدی، بخش اخلاق و عرفان اسلامی تبیان، ۱۳۹۰ (<https://article.tebyan.net/>)

26. <http://www.samamos.com>.

۲۷. <https://hawzah.net>.

۲۸. <https://www.erfan.ir>.

۲۹. <https://www.isna.ir/>.